

De eerste Heemstedse prentbriefkaarten

Anja Kroon

Het versturen van prentbriefkaarten nam in de eerste decennia van de 20ste eeuw zo'n enorme vlucht, dat er jaarlijks miljoenen verzonden werden. In Heemstede was al heel vroeg een uitgever actief. Herman van Hout woonde op het Wilhelminaplein 10 en gaf voor zover bekend de eerste topografische Heemstedse prentbriefkaarten uit.

▲ Links de winkel van H.G. van Hout, Wilhelminaplein 10, rond 1917.

‘Stuur je een kaartje hoe laat je komt?’ Het is nu bijna niet meer voor te stellen, maar rond 1900 verliep contact met familie en vrienden die niet in de buurt woonden voornamelijk per post. Telefoon was er nog niet voor iedereen. Op 1 juni 1881 was in Amsterdam het eerste Nederlandse openbare telefoon-

netwerk geopend met 49 abonnees. In 1915 waren er binnen de huidige gemeentegrenzen van Heemstede nog geen 60 aansluitingen. Het waren vooral mensen met een eigen bedrijf, doktoren, villabewoners en de overheid die zich een telefoon konden veroorloven.

Briefkaarten

Brieven schrijven mensen al eeuwen, maar de briefkaart en wat later de prentbriefkaart bestaan nog niet zo lang. Pas in 1871 werd het door een wijziging in de Postwet mogelijk een briefkaart te versturen, dit wil zeggen een voorgedrukte kaart, met daarop een voorgedrukte postzegel van 2 1/2 cent. Niet langer mochten allerlei visitekaarten zonder envelop als drukwerk verstuurd worden. Op de nieuwe briefkaarten kon met inkt of potlood geschreven worden maar er mocht ook iets op gedrukt worden. De zakenwereld was enthousiast over het nieuwe, goedkopere communicatiemiddel, particulieren waren dat minder. Men was bang dat de postbode of de dienstbode de privéinformatie ging lezen. Er verschenen zelfs boekjes met geheime codes om berichten op de

groot
Adam

Uitg: H. G. van Hout. Heemstede.

Lechdr: Dubois & Co. Amsterdam.

◀ De Kerklaan met de fotogenieke bruggetjes in 1901. Nog niet zo professioneel gefotografeerd met de mensen in de donkere schaduwpartij. ~~Amateuristisch is ook de foute benaming.~~

kaarten te schrijven. Toch zorgden de lage portokosten ervoor dat veel meer mensen nu berichten konden versturen. Aanvankelijk werden de briefkaarten vaak gebruikt om voorgedrukte nieuwjaarswensen te versturen; kaarten die al snel werden geïllustreerd met bijvoorbeeld bloemen of guirlandes.

Particuliere uitgaven

Na een nieuwe wijziging van de Postwet in 1892 mochten ook particuliere kaarten uitgeven, mits ze aan de voorwaarden van de wet voldeden. Formaat en stevigheid van het papier stonden vast en ook het woord *Briefkaart* mocht niet ontbreken. In 1892 werd ook voorgeschreven dat de adreszijde alleen voor het adres gebruikt mocht worden. Dat betekende vaak een enorm gekriebel op de beeldzijde van de kaart. Pas in 1905 verscheen aan de adreszijde een verticale streep die adres en bericht gescheiden hield. Dit stimuleerde de productie nog meer; op de adreskant kon een veel langer bericht geschreven worden en op de andere kant kon nu een grote afbeelding gedrukt worden.

▼ *Het fonkelnieuwe St. Antoniusgesticht in 1900, het imposante katholieke gebouw achter de Bavokerk aan de Herenweg.*

Een groot succes

Vanaf 1900 nam de kaartproductie enorm toe. Topografische kaarten die een waarheidsgetrouw beeld gaven van een stad, dorp of landschap werden

echte verzamelobjecten.

Hoe kwam het nu dat deze prentbriefkaart in vrij korte tijd zo succesvol werd? Dit had te maken met het groeiende reizigersverkeer. Mensen hadden geld om eropuit te trekken en vonden het leuk om thuis te laten zien waar ze waren en omgekeerd lokten de ontvangen kaarten weer uit tot nieuwe reizen. Reizen zonder kaarten te versturen was bijna ondenkbaar geworden, schreef J.C. Peereboom in *Haarlems Dagblad* in 1906. Het was ook veel leuker om een plaatje van het vakantieadres te krijgen dan een lange beschrijving van de hoogte van de bergen. Reizigers in de treinen keken elkaar niet meer aan, zo druk was men bezig zijn kaarten te beschrijven, aldus een tijdgenoot. Ook nieuwe technische procedés droegen bij aan het succes; de prentbriefkaart werd steeds mooier en steeds goedkoper.

Het succes was daarnaast voor een belangrijk deel te danken aan het feit dat de kranten nog geen foto's afdrukten en de met foto's geïllustreerde tijdschriften nog aan hun opmars moesten beginnen. Er was nog niet veel fotomateriaal in omloop, dus een al dan niet ingekleurde kaart was een begerenswaardig artikel, dat verzameld kon worden in speciale albums.

In 1900 werden er 56 miljoen briefkaarten verstuurd in Nederland. Het aantal verstuurd kaarten was zo groot dat er steeds meer postbestellers in dienst genomen moesten worden. De post werd in die tijd drie à vier keer per dag bezorgd. Na de Tweede Wereldoorlog was dat nog twee keer. De topografische prentbriefkaarten verruimden de kennis van de wereld op ongelooflijk snelle wijze en droegen bij aan de steeds populairder wordende beeldcultuur.

De eerste Heemstedse uitgever

De grote steden en plaatsen die toeristen trokken, hadden vanzelfsprekend de meeste keus aan prentbriefkaarten, maar ook een dorp als Heemstede had al vroeg een kleine collectie. Te midden

van al het grote uitgeversgeweld bleek er ook ruimte voor kleine, lokale uitgeverijtjes. In Heemstede begon, voor zover nu bekend, Hermanus Gerardus van Hout (1871-1931), ook wel 'Hempie' genoemd, met het uitgeven van topografische prentbriefkaarten.

Kaarten konden gekocht worden op allerlei locaties. Zo verkochten G.M. van Hout en zoon Herman in hun winkel aan het Wilhelminaplein 10 behalve drogisterijartikelen en religieuze voorwerpen ook prentbriefkaarten. Daarbij beheerden ze een advertentiebureau, dat advertenties plaatste en waar (sollicitatie)briefjes konden worden afgegeven.

Over de familie Van Hout is niet veel bekend. Bij Hermans geboorte woonde het gezin aan de Zandvaart waar vader schilder was, later ook aan de Camplaan. Op een onbekend moment verhuisden ze naar het Wilhelminaplein 10, waar een winkel begonnen werd of mogelijk een bestaande winkel overgenomen werd. Dat de zaak goed liep, blijkt uit een advertentie uit 1907 waar een nette jongen voor loop- en winkelwerk werd gevraagd. In tegenstelling tot zijn broers en zussen trouwde Herman niet. Na de dood van zijn moeder in 1909 bleef hij met zijn vader en een huishoudster

op hetzelfde adres wonen. Toen zijn vader in 1919 overleed, zette hij alleen de winkel voort. In 1922 adverteerde Van Hout als begrafenisondernemer, samen met W. van Seggelen uit de Raadhuisstraat 3. Drie jaar later verhuisde hij naar het Broederhuis op de Herenweg waar hij conciërge werd. Herman van Hout overleed op 28 februari 1931 in de Maria-stichting in Haarlem.

Herman van Houts nalatenschap

Wat nu van belang is, is de korte periode waarin Van Hout zijn prentbriefkaarten uitgaf. In het Noord-Hollands Archief is een aantal van zijn kaarten bewaard gebleven en ook op de website 'Heemstede toen en nu' heeft Vincent Martin kaarten van hem geplaatst. Daaruit blijkt dat hij in een paar jaar tijd twintig verschillende kaarten uitgaf. Het dateren van kaarten kan bij gebrek aan exacte informatie vaak alleen gebeuren door te kijken naar de datum waarop de kaart verstuurd is. Uitgegaan wordt van de data die op de bovengenoemde websites vermeld worden. Vrijwel alle kaarten zijn gedrukt of verstuurd tussen 1900 en 1904, met twee uitschieters naar 1908. Het is goed mogelijk dat dit herdrukken zijn van eerdere kaarten.

Hoe Herman te werk ging en wat hem bewoog is niet meer na te gaan, maar de kaarten die bewaard zijn gebleven, geven een beeld van wat hij de moeite waard vond om te verspreiden. Onbekend is ook of hij zelf fotografeerde. Er zijn wel aanwijzingen dat er niet altijd een professionele fotograaf aan te pas kwam. Na het nemen van de foto's werden de glasnegatieven naar drukkerij Dubois en Co. in Amsterdam gebracht. Een enkele keer werden de kaarten ingekleurd. Dit gebeurde in een van de vele kleurateliers.

Het lijkt erop dat in 1900 of 1901 een eerste serie van tien door Van Hout uitgegeven prentbriefkaarten verscheen. Ze hebben dezelfde drukker, hetzelfde lettertype en dezelfde opmaak met een open ruimte om een bericht te schrijven.

Haarlems Dagblad, 24-2-1912.

Haarlems Dagblad, 7-10-1922.

▲ Een niet-geposeerde momentopname van het Wilhelminaplein richting Camplaan in 1901. De man op de achtergrond staat zelfs gebukt met zijn rug naar de fotograaf. Ook ongebruikelijk is het hoge standpunt van de fotograaf.

► Het begin van de Binnenweg bij de Koediefstol, waar reizigers tol moesten betalen om via de Binnenweg of de Blekersvaart het dorp in te mogen, 1901.

▲ De Bleekersvaart in 1901 bij het woonhuis van de familie Beelen, dat tegenover de brug naar de latere Esdoornkade stond. De kinderen zijn gestopt met spelen toen de fotograaf verscheen.

◀ Een kaart verstuurd door Herman van Hout zelf. Het is een foto van een leeg rijtuig en wat toeschouwers op het Wilhelminaplein vlakbij zijn winkel. Z.j.

Bij de overige kaarten is de onderlinge relatie niet zo duidelijk. Met deze serie kaarten gaf Van Hout een gevarieerd beeld van het dorp: het katholieke Antoniusgesticht en de Hervormde Pastorie, buitenplaats Ipenrode, maar ook de nieuwe villa Dennenheuvel. De belangrijke Bleekersvaart ontbrak niet, evenals de Kerklaan en de Koediefstol, kenmerkende plekken in het dorp. Verder bleef

DE EERSTE HEEMSTEEDSE PRENTBRIEFKAARTEN

Van Hout vlak bij huis: de Wilhelmina-boom die niet lang daarvoor was geplant op het plein, een koets met koetsier en paard en een kaart met diverse paard en

wagens. Het zijn kijkjes in het dorpse leven van Heemstede rond 1900, die dankzij Herman van Hout bewaard zijn gebleven.

▲ Een vroege, ingekleurde kaart van het monumentale landhuis Dennenheuvel aan de Herenweg in 1901.

► Dorpskinderen poserend naast de in 1898 geplante Wilhelminaboom op het gelijknamige plein, 1901.

◀ De Nederlands Hervormde Pastorie aan de Achterweg, 1901.

▼ Buitenplaats Ipenrode in 1901. Een tuinman mocht poseren, de ander staat half verscholen in een greppel.

▼ Het Wilhelminaplein, 1908. Dezelfde kaart verscheen in 1901. Het was blijkbaar een populaire foto, die ook door uitgeverij Fröhlich werd aangeboden, maar zonder de naam Van Hout.

Bronnen

H.J. Haverkate, *De geschiedenis van de Nederlandse prentbriefkaart* (deel 1, 2a, 2b), Oud-Zuilen 1987.
www.delpher.nl (Naamlijst voor den telefoondienst 1915)
www.heemstedetoeennu.nl
<http://nha.courant.nu>
 Harry Opheikens, 'Wilhelminaplein toen en nu', in: *De Heemsteder*, 4-2-2015.